

Emberként még dönthetünk

Dorogi Katalin interjúja
a Saul fia rendezőjével, Nemes Jeles Lászlóval

Számtalan interjú, elemzés készült a film kapcsán, amelyeket igyekeztem mind elolvasni. De csak néhányban – vagy talán csak egyben – bukkant fel az a mottó, amely a vetítésen, látva a temetésre egyre inkább elszánt Sault, hirtelen belém hasított: ez egy Antigoné-történet. A társ-forgatókönyvíró, Clara Royer újságírói kérdésre azt felelte: később az alkotóknak is eszébe jutott ez, de a film készítésekor még nem gondoltak rá. Ez az évezredekken át végigvonuló toposz is hozzájárult, hogy a Saul fia jóval több, mint egy Auschwitz-film. Saul a páriák páriája: számkivetett, Auschwitzba hurcolt zsidó, akít a koncentrációs táborban a Sonderkommandóba osztanak be. És noha az úgynevezett „sonderesek” nem választhattak, sokan, köztük Hannah Arendt is, gyilkos kollaboránsnak tartották őket. Ráadásul Antigoné, aki a szembeszállva a hatalommal, a saját értékrendjét követve temet, női szerep. Saul külsőségi léte ezzel az árnyalattal még összetettebbé válik.

Érdekes, amíg készült a film, sosem beszélünk erről a motívumról, most, ahogy olvastuk, azt mondom, igen, ez is egy érvényes értelmezés. Biztos kerültek bele archaikus, tragikus elemek, hogy úgy mondjam, Odüsszeia-befolyások, hiszen gyerekkoromban nagyon szerettem ezeket a történeteket, bizonyára meg is maradtak valahol az emlékezetemben, de nem alkalmaztam tudatosan az Antigoné-szálat. Ám az igaz, hogy az volt a célunk, hogy egy általánosan emberi üzenet szülessen, ne bevett sémákban gondolkozzunk. Azt is csak később fedeztem fel, miért foglalkoztatott annyira a történet magja. Amikor megkerestem Clarát, csak annyit tudtam, arról akarok filmet forgatni, hogy egy sonderkommandós egy halott gyermekben felismerni véli (ez is végig lebegtetve van a néző számára a filmben, hogy az övé, nem az övé, vagy csak azt gondolja) a fiát, és mindenképpen el akarja temetni, ha török, ha szakad – ott, ahol a leghetlenebb vállalkozásnak tűnik: Auschwitzban. Utólag értettem meg, hogy az foglalkoztatott – egyébként Emmanuel Lévinas beszél erről egy szövegében, tehát amolyan parafrázisként mondom –, hogy amikor már nincs hit és remény, létezik-e még egy belső hang, amely arra készlet, hogy emberként dönthe-

Szilágyi Lenke fotója

tünk. Nem a fizikai túlélés foglalkoztatott elsősorban, hanem a belső túlélés – de erre csak a végén jöttem rá.

Claude Lanzmann, a Shoah rendezője azt nyilatkozta az idei cannes-i filmfesztivál alatt, hogy azért volt kíváncsi a Saul fiára, mert magyar alkotó műve, majd hozzátette: a magyar zsidóság sorsa nagyon egyedi és egyediségében nagyon tragikus történet, hiszen 1944 tavaszáig a magyar zsidók – legalábbis más országokkal összehasonlítva – viszonylagos védetségben élhettek, de aztán itt forgott leggyorsabban a gyilkos gépezet. Mennyire nyomta rá a filmjére vagy a gondolkodására a bélyegét ez a speciális magyarországi zsidó sors?

Abszolút. A magyar zsidóság megsemmisítése a magyarság öngyilkossága is volt egyben, ami máig

is nagyon érezhető, és az én személyes történetemben is elkísért. És ha ma ebben az országban a romokon élünk, akkor az nagyrészt ennek „köszönhető”. Tovább tágítva a földrajzi kört: azzal, hogy megölték a zsidókat Európában, az európai gondolat egyik alapvető pillérét pusztították el. Mert a zsidók minden országban, állampolgárként, más-más nyelveket beszélve mégis valami közöset képviseltek. Európa megsemmisítette a zsidóit, és meg kell nézni, ami utána történt, merthogy a népek így etnikailag elválnak egymástól – rohad az egész szét, dekadenciához vezet.

Elkeserítő olvasni a netes megjelenésekhez fűzött kommentek nagy részét. Mindenki felkészült arra, hogy a film témája miatt beindulnak majd azok a hozzászólók, akik minden alkalmat megragadnak, hogy ontásák a szélsőséges nézeteiket. De hogy akkor is, amikor a film hatalmas nemzetközi sikere az országra is jó fényt vet – ez azért sokunkat meglepett.

Nem olvasom a netes kommenteket. Azt gondolom, hogy azokért, amelyeket említett, nagyon sokat fizetnek Moszkvából és Teheránból. Ez egy biznisz. Azt tudjuk, hogy Moszkva támogatja a szélsőjobboldali pártokat Európában. Nagyon fontos, hogy mi szüremkedik be a közvéleménybe. Ugyanis egy idő múlva már a kommenteket fogják idézni, felhasználni az újságírók, és ezt pontosan tudják azok, akik a kommentelőket fizetik. Azt is tudjuk, hogy az irániak is nagyon aktívak a pénzezésben és az irányításban, a Jobbik effektíve egy ilyen képződmény. Amúgy szerintem az internetes komment mint műfaj, mint zsáner, a csőcselék megkoronázása. Én letiltanám úgy, ahogy van, mindenhol, merthogy ott mindent szabad. De ha mindent szabad, akkor mindig az állat jön ki az emberből, nem? Ha bárki megverhet bárkit, akkor anarchia van. Ugyanez a káosz látható az interneten is, és generálja a gyűlöletet egyébként.

Hasonlóan nyilatkozott nemrég Umberto Eco, mondván, az internet révén az ostoba hadak inváziójának lehetünk a tanúi. Ami régen kvaterkázás közben hangzott el, és adott esetben rögtön helyre tette a társaság a beszélőt, az most ugyanolyan eséllyel talál olvasóra a neten, mint egy Nobel-díjas szavai. Úgy gondolom azonban, egy-egy cikknél ki lehet zárni a hozzászólásokat, de úgy általában az internetes kommentelést nem lehet megtiltani.

Ezzel szemben úgy vélem, ha a demokrácia nem védi meg önmagát erővel, akkor elveszett. Ha például a húszas években mertek volna tenni valamit

Fusch Vera fotója

Németországban, majd később egész Európában, akkor meg lehetett volna előzni azt, ami történt. Ha most sem állítjuk meg a tendenciákat, ugyanúgy háborúhoz fognak vezetni és ahhoz, ami azzal jár. Talán az hozhat változást – ebben kicsit jobban hiszek –, ha a társadalmi közeg kevésbé elfogadó bizonyos magatartásokkal szemben. Minél inkább elfogadóbb ugyanis a közeg, annál többet enged meg magának a csőcselék.

Én abban is reménykedem, hogy ez a film megszólít, moziba hív és elgondolkodtat olyanokat is, akik amúgy nem ültek volna be egy Auschwitz-tematikájú filmre, mondván: őket nem érinti, velük ilyesmi nem történhet meg. A Saul fia viszont amellett, hogy új filmes szempontból közelít a soához, azzal is szembesít: bárki bármikor kerülhet pária-létbe, sőt többszörös pária-létbe, és akkor felmerül a nézőben kérdés: ő hogyan cselekedne a főbős helyzetében? Mávrészt a Saul fiában van egy jó adag akciófilmet vagy thrillert idéző feszültség, s ez tovább növelheti a potenciális nézők körét.

Igen, van egy börtönkitörés-szála is, meg csakugyan dinamikus. A jelenet elején nem biztos, hogy tudjuk, hogy hol leszünk a végén, és ahogy Saul

egyre többet kockáztat, az a rizikó a nézői attitűdben is megjelenik, és ez izgalmassá teheti. Biztos ez is az oka, hogy ennyire érzékeny rá az angolszász világ. Van egy frenetikusság benne, ami vonzóvá teheti, ez már eleve benne lapul a Saul történetében, szervesen jön, nem azért, mert odaraktuk – de azért feszes.

A filmben látjuk, ahogy a sonderkommandósok próbálják fotókkal dokumentálni az utókor számára Auschwitz poklát. Valamilyen formában Saul is jelet akar hagyni a temetéssel – akár magáról is. Elhangzik a filmben, hogy lejár a három-négy hónap, ameddig a kommandóban dolgozhat valaki, ennyi idő után őket is megölik. Ezután történik, hogy Saul tanúja lesz egy csodának: egy kisfiú élve kerül ki a gázkamrából – és pillanatokon belül annak is tanúja lesz, hogy ezt a gyermeket egyetlen, hideg mozdulattal megölik. Ekkor „kattan be”, és állítja, hogy a fia, és el akarja temetni. De miért keres mindenáron rabbit, hiszen nem vallásos?

Maga sem tudja, hogy mik a vallási követelmények, ezért kicsit elveszett ember ebből a szempontból. Külső segítséget keres, akivel egyszer rendben megteszi a dolgokat, ahogy kell.

Akkor is rabbit keres, amikor lövöldöznek, és minden lángol körülötte. Mivel majdnem a teljes film olyan kameraállásból készült, mintha Saul szemével látnánk, mi is benne vagyunk a géppisztoly-ropogásban, halottak és lángok között járunk. Olyan helyen, körülmények között, ahol még isten sincs, nemhogy rabbi – gondolja a néző.

De át megint csak erről szól: hogy az Isten az a belső hang, amely beszél hozzá.

A főszereplőt Ausländer Saulnak hívják. Beszélő név, jelentése: idegen. És ez is számtalan asszociációt indított el a befogadókban. A figurát megszemélyesítő Röhrig Géza azt nyilatkozta egy televíziós interjúban, hogy nem e földről való, szinte zombi, a maga elszántságával, hogy el akarja temetni a fiút. Mások, köztük én is, kevésbé szakadtak el a földtől az értelmezés során: mindannyian idegenek vagyunk egy másik közegben, országban, kultúrában. Mindannyian jöttünk valahonnan, mindannyian megkaphatjuk bármikor az idegenség bélyegét. Ahogy a filmben – hol csak félig, hol, ritkábban, teljes egészében mutatva – a Saul gúnyjának bátán látható piros X: a mindenkori stigma jele is.

Bevallom, eredetileg nem akartuk túlszimbolizálni a nevet. Ez egy kárpátaljai zsidó név, tetszett a hang-

Szilágyi Lenke fotója

zása. De biztos, hogy archetipikusan zsidó névként van egy ilyen aspektusa is: külföldi vagy idegen.

A filmben az egyetlen hallható zene a vége főcím alatt megy. Melis László zeneszerzőtől tudom, hogy egyébként van más zene is a Saul fiában, de elrejtették a zajzörejben. Ez az egyetlen, füllel zenének hallható dallam egy elveszett, majd megtalált zene. Ahogy a sonderkommandósok és benne Saul sajátos története is eltűnt, majd felbukkant.

Ez az erdélyi haszid dallam egy nagyon érdekes gyűjtésből származik. Eizenkovits Miksa/Mihály zenetudós és zeneszerző 1937 és 39 között gyűjtött zenét Kárpátalján, Máramarossziget és Munkács környékén. Az itteni lakosokat pár év múlva deportálták, és a gyűjtés sorsa is ködbe veszett. Elek Judit filmrendező találta meg a gyűjtés anyagát a Securitate raktárában a nyolcvanas években. Nagyon hálás vagyok, hogy odaadta nekünk ezt a dalt. Melis László Krulik Eszter hegedűművészsel játszatta fel újra a filmhez. Engem az fogott meg ebben az elveszett zenében, hogy ősinék éreztem, kicsit orientális beütésekkel.

Következő (a már a Saul fiából ismert alkotógárdával közös) filmjéről eddig annyit lehet tudni, hogy egy lány lesz a főszereplője és 1910 körül fog játszódni Budapesten, és hogy nagyon foglalkoztatják a tízes évek...

Ott volt még egy pillanat, amikor mehetett volna egy másik irányba az egész, amikor elindulhatott volna ez az ország is egy másik úton, de nem ezt választotta, hanem inkább azt, hogy felélessük magunkat és mindent. Ez számomra egy nagyon érdekes civilizációs pont. És aztán, ugye, ebben a korban Budapest igen érdekes hely, egy kozmopolita, soknyelvű város – ami azóta csak egyre hanyatlak.